

skemu govoru. Videl je tudi, da pomen nič ne trpi, če rabi domače izraze namesto mednarodnih romanskih tujk, ki jih je naš naturalizem uvedel v pripovedni jezik. Tu je Meško neusmiljeno črtal vsako impertinenco, perfidnost, kaotičnost, konfuznost in vse mnogoštevilne tujke in jih zamenjal z lepimi domačimi izrazi.

FRANC TERSEGLAV

MAKSIM GORKI

(Rojen 1869 v Nižnjem Novgorodu, umrl 1936 v Moskvi)

Maksim Gorki, prav za prav Aleksjej Maksimovič Pješkov, ki ga slavijo kot največji umetniški genij, ki ga je rodil marksizem, je v resnici bil po svojem bistvu isti široki, za brezpogojno resnico stremeči in božje pravde iščoči ruski človek, čigar srce bije za vse ponižane in razžaljene, kakor so bili Dostojevski, Lev Tolstoj, Čehov, Bunin in drugi, ki so bili po svojem nazoru o vesoljstvu in socialnih odnošajih družbe pravo nasprotje sodobnim socialističnim teorijam. Največja ruska enciklopedija iz začetka našega stoletja pravi, da je Gorki bil rojen l. 1869 v Nižnjem Novgorodu (ki se danes imenuje po njem Gorki) »v zelo buržuaznem okolju; njegov oče je bil upravnik velikega rekoplovnega podjetja, njegova mati pa je bila hči bogatega trgovca.«* Vendar pa vemo iz prvih dveh desetletij njegovega še danes v veliko skrivnost zavitega življenja, ko je živel kot pravi bosak in potepuh, da je njegov oče moral propasti, — ako je namreč res, kar enciklopedija pravi — zakaj v tem času je bil mizar in tapetnik. »Razredni« izvor Gorkega pa vsaj za nas, ki duha in individui stavimo višje od socioloških zakonov, ni tako odločilnega pomena, da bi iz dejstva, ali je bil pisatelj pravega proletarskega ali maloburžujskega izvora, izvajali kakšne zaključke oziroma jim pripisovali izključno važnost. Stari oče Gorkega je bil burlak, vlačilec bark na Volgi, to je od usode na najtežjo roboto obsojen mužik, stara mati, babuška, pa je s pripovedovanjem pravljič prva zbudila njegov čudoviti umetniški talent, ki je mejil na pravi artizem. To je bilo Gorkemu prirojeno, vse drugo pa zgodovinska vloga, ki je seveda bila izraz vso rusko ljudsko bedo do dna duše čutečega misleca-poeta. Ker pa ruskega naroda, kakor je Masaryk prav poudaril, ne oblikujejo znanstvenofilozofski misleci, ampak umetniki-pisatelji, je iz dela Gorkega zrastle veliko socialno poslanstvo, kakršno niti velikanu Tolstemu ni bilo namenjeno, zakaj pogled tega barina, gospoda, ki je poznal rusko ljudstvo prav tako globoko ko Gorki, je bil obrnjen v metafizično, religiozno in religioznoetično stran bitja, dočim je Gorki, ki je Tolstega naravnost oboževal, ostal vseskozi na zemlji in je zato preprostega ruskega človeka, ki je največji, prvobiten realist v dobrem in slabem pomenu, namah privlekel nase in na svoje delo. Fjodor Mihajlovič

* Tako trdi znani pisatelj Ivan Bunin v »Les nouvelles littéraires«: »Mes rencontres avec Gorki«, 1936, No. 715.

Dostojevski je gotovo večji umetnik ter neprimerno globlji mislec ko Gorki, odbija pa ne samo povprečnega ruskega človeka, ki je zdrav, ampak celó Evropeca po svoji rafinirani analizi duše, ki odkriva rušeče kaotične sile v njej; Gorki sam mu očita, da ni narisal pravega ruskega človeka, ampak »azijsko stran« njegove duševnosti. Tolstemu in Dostojevskemu kakor velikemu delu pisateljev predboljševiške dobe sploh je skupno to, da kljub poznavanju mušika le osredotočujejo pozornost na plemiški in buržuazni ter inteligenčni milje, Turgenjev pa je risal bridko usodo mušika brez pravega socialnega patosa in jo idealiziral. Čehov je ta patos imel, je pa sam čisto tonil v resignaciji in fatalizmu ruske predrevolucijske dobe, dočim je socialno-etični apostol Tolstoj bil utopist. Gorki, ki se je od vseh teh mojstrov učil in je o Tolstem napisal najboljše delo, kar jih imamo (treba bi ga bilo prevesti), jih je prekašal v tem, da je bil bolj preprost, ametafizičen človek, ki je sicer tudi o božjem razmišljal, pa se vedno vračal k golemu prirodnemu človeku ter klical k optimizmu najintenzivnejšega dela na zemlji, v čemer je na literarnem polju bil predhodnik socialistične ere — toda dedič starine je ostal v propovedi ljubezni in usmiljenja do človeka (dve vrednoti, ki jih je nova Rusija zamenjala z odnosom gole prirodne pravičnosti), ki jo je položil v usta potepuhu Luki v svojem najboljšem delu, v drami »Na dnu«.

Aleksjej Maksimovič, ki je kakšnih dvajset let prebrodil Rusijo od Nižnjega Novgoroda do Krima in bil težak, pomivalec posode na parniku, ribar, nočni čuvaj in železničar, ter je takó spoznal vso raznolikost ruskih tipov iz najbednejšega delavnega sloja, s katerim je sam delil glad, mráz in moralno trpljenje ter propadanje, je že v najranejši dobi začutil svoj pisateljski poklic in je mislil na to, da opiše sebe in obdajajoči ga svet potepuhov, delavcev in malomeščanstva — kmeta, kakor nam povedó njegovi prijatelji, ni posebno maral, čeprav je tudi njega do dna duše pogodil; pa vsaj se ruski kmet in delavec prav do naših dni nista bistveno nič razlikovala: oba sta bila brezposestna, na svojino malo privezana, anarhistično razpoložena nemaniča, le da se je Gorkemu bolj dopadel proletarec, ki čuti v sebi moč in voljo ter zavestno stremi za tem, da si pribori človeka dostojen položaj. V toliko je Gorki bil res revolucionarno navdahnjen že izpočetka, toda nekako do tretjega desetletja svojega življenja je bil samo spontano ustvarjajoč umetnik, ki se je izrecno boril z literarnim problemom, kako v nasprotju z dotakratnim velikim ruskim romanom ustvariti drug tip romana, ki bo podajal življenje resničnejše, dočim v njegovi pretresljivi sliki in tožbi o strašni gmotni in moralni bedi ruskega delovnega človeka še ni socialne tendence v smislu političnega programa in propagande. Če je v takratnem njegovem delu kaj tendence, je samó in izključno ta, ki prevladuje tudi v delih njegove socialistične dobe: težnja za resnico. Toda ta resnica zanj ni vse, kar se dogaja, brez vsake etične difference, ampak resnica mu je le to, kar more življenje izboljšati, osmislevati in bolj in bolj počlovečevati. To je najkrepkeje sam izrazil v svojem zvezku malih povesti: »Doživljaji in srečanja« s sledečimi besedami: »Upam, da ta knjiga z zadostno jasnostjo priča, da se nisem bal povedati resnice, kjer sem to smatral za potrebno. Po mojem mnenju resnica ljudem nikakor ni tako neobhodno nujna, kakor navadno mislimo. Če sem

čutil, da ta ali ona resnica dušo samo kruto rani in nas ničesar ne nauči, če človeka samo ponižuje, mi ga pa ne razloži, potem sem samo po sebi umevno smatral za boljše, da o taki resnici ne pišem. Zakaj veliko »resnic« je, o katerih je boljše, da jih pozabimo. Te resnice so porojene od laži in imajo vse lastnosti tiste najstrupenejše laži, ki je naše medsebojne odnose le izpačila in je iz življenja napravila umazan in brezumen pekel. Kakšen smisel naj ima, spominjati se tega, kar mora vendar enkrat izginiti? Kdor zlo življenja samo enostavno beleži, ta se bavi s kaj umazanim poslom.« Socialno mišljenje oziroma gledanje življenja s stališča, ki stremi za izboljšanjem človeka in vsega njegovega okolja, izvira torej v Gorkem iz globokega prirodnega etosa, ki je kajpada bil izoblikovan v krščanski kulturni tradiciji — da je Gorki v nasprotju z Dostojevskim to tradicijo popolnoma preziral, pa ni čudno, ker je bila ruska pravoslavna cerkev sama po svojem podržavljenju to svoje poslanstvo malodane docela zatajila in krščansko religijo izmaličila v golo obrednost, ki se je od dejanskega življenja popolnoma ločila in ga v svoji nemoči in nevolji, da bi ga preobrazila in izboljšala, skušala razložiti iz neke mistične usodnosti, da s to kopreno zakrije vso strahoto dejanskosti, v kateri je živel ruski človek, podoba božja, ki ga je vladajoča »krščanska« družba ponižala v žival. Zato se je kakor pri velikem delu ruskih pisateljev (izvzeti so Gogolj, Dostojevski in Ljeskov) eticizem Gorkega, potem ko je njegov umetniški talent došel do viška, začel čedalje bolj izražati v konkretno hotenje socialnega prevrata, ki naj zruši tudi cerkev.* Ni se pa Gorki, kakor aristokrat Tolstoj, zatekel v nek ves svet zanikajoči pasivni utopizem, saj je bil Gorki ves zakoreninjen v oni proletarski sloj, ki se je hotel odrešiti sam iz svoje lastne moči in ki je v napol lažnem okolju v samo zgodovinsko formo okostenelega službenega pravoslavja izgubil smisel za nadprirodno odrešenje ter se tudi ni mogel ogrevati za irealne socialne zamisli Tolstega. Noben kulturen človek pa pri vsem tem ne more zamolčati, da je Gorki zašel v oduren ateizem, ki mu kljub ostremu proticerkvenemu stališču ni pred njim zapadel skoro noben ruski pisec umetnik in ki mu je tudi kot umetniku samó škodoval in s svojo tendenčnostjo njegovemu delu ni dovolil, da bi se v umetniškem oziru dvigalo višje, nego je bilo, ko je 33 let star žel v moskovskem gledišču ob uprizoritvi svoje drame »Na dnu« naravnost delirirno navdušenje občinstva.

In vendar Gorki, ki se je ravno v času tega svojega največjega uspeha v življenju kot umetnik, to je tik ob prelomu 19. in 20. stoletja zapisal v socialno demokracijo in postal navdušen zagovornik erfurtskega programa, nikoli ni bil niti ni hotel biti strankar, ki bi stranko postavil nad človeka, ki bi menil, da se dejanskost dá docela obgraditi s kakšno socialno teorijo in bi pozabil, da tudi še tako upravičeno politično stremljenje in hotenje človeštva more v mnogih ozirih in primerih priti v opreko z resnico, ki ji je Gorki fanatično služil že, ko ni bil politično nič opredeljen. Zato tudi boljševiška Rusija Gorkega, ki je leta 1901 spesnil napoved bližajoče se revolucije leta 1905, ni nikoli imela za p o v s e m svojega, dasi je postavil svoje delo takoj v službo tudi oktobrske revolucije 1917 in je tudi družabni etos socializma doumel

* Seveda je stroga cenzura onemogočala, da bi se ta tendenca očitovala.

in v svojih poznejših letih propovedoval bolje od kogarkoli drugega. Tako pravi na primer: »Prepričan sem, da bo ta občudovanja vredni ruski narod, ko bo prestal vse muke, katere mu prizadevajo zunanje težkoče in notranje homatije, kadar se bo prav lotil stvari s polno zavestjo religioznega, ves svet združujočega pomena dela, od zločinov znorelo človeštvo še veliko naučil.« Gorki pa kot sočuten človek in umetnik ni prenesel strašnega gorja, krivic in fanatičnega doktrinarstva, ki vsako revolucijo spremlja in v tem oziru pač smemo reči, da je iz njega govoril »mali buržua«, ki se je iz mlada strastno likal ob romanih Flauberta, obeh Goncourtov in Balzaca, se je rad sukal v fini družbi in se, ko je došel na višek slave, ni odrekal običajnim prijetnostim, ki jih nudijo dobro situirani meščanski krogi ter je poleg kaviara in šampanjca tudi zelo ljubil denar, kakor nam pripoveduje njegov dobri prijatelj Bunin, ki beleži tudi njegovo čudovito popolno izobrazbo, dovršeno poznanje težkega ruskega jezika ter fino pisavo. Kot urednik revolucionarno-propagandne »Nove Žizni« je kruto šibal carizem, vendar pa za sovražstvo ni bil ustvarjen. Car ga je izgnal v Capri; v inozemstvu je spoznal Ljenina, ki je postal njegov velik prijatelj in zaščitnik. Vendar pa je prav Ljening leta 1921 moral prevzeti vlogo bivšega carja, ko je Gorkega poslal na oddih v Sorrento; uradno je bilo rečeno, da »zaradi zdravja« — česar je Gorki, ki si je bil kot »skitalec« nakopal bolezen na prsih, res potreben — v resnici pa je Gorki postal tudi boljševškemu režimu nekoliko nadležen, ker se je — to mu je v največjo čast! — začel boriti proti terorizmu in fanatizmu, za kar bi bili v tistem času vsakega drugega poslali v Sibirijo. Tudi Gorki sam se takrat v svoji domovini ni več počutil dobro, zlasti ga je bolelo in jezilo, da ni smel v svoji »Novi Žizni«, ki jo je zopet začel izdajati, zapisati vsega, kar je hotel. Gorki pač ni bil političen človek, ampak umetnik in dobričina, ki je kmalu imel solze v očeh. Predvsem umetnik! Tako pravi nekje: »Dobra knjiga gane moje srce kakor lok velikega goslarja, in potem poje moje srce, stoka od boli in kipi v jezi ali pa se raduje, kakor pač pesnik hoče.« Zato tudi goli naturalist ni bil in tudi iz prizorov najhujše bede, umazanije in propalosti v njegovih delih veje nekaj nedopovedljivo duševnega, blagega in resnega; tudi nežen je ta grmeči pevec revolucije in ogorčeni zagovornik proletariata. Nihče ni tako oboževal literature ko Gorki in njemu se ima kulturni svet zahvaliti, da je preprečil, da niso boljševiški gorečniki uničili velikega dela ruskih knjig oziroma kar vsevprek, kar se je napisalo pred revolucijo, djali na svoj indeks; tako na primer se je zavzel tudi za Dostojevskega, čeprav je ravno ta bil njegovi miselnosti najbolj tuj. Ko se je v drugič vrnil v svojo ljubljeno Rusijo, se je bil umiril, kakor se je umiril tudi komunistični režim in v svojem zadnjem delu, v drami »Jegor Buličev«, slika v junaku simboličen propad duhovnega sveta caristične Rusije z vso tisto stvarnostjo, ki je svojska vsem ruskim velikanom lepe besede. Druga njegova dela so pač čitateljem »Dom in Sveta« preveč znana, da bi jih tu naštevati.

Ob spominu na Aleksjeja Maksimoviča je človeku hudó samo to, da je ta krasni človek sveto poslanstvo osvobojenja ruskega naroda zamotal z borbo zoper krščansko religijo, oziroma zoper osnove nadnaravnega življenja

— da je rušil uradno pravoslavno cerkev, je razumljivo in, kolikor gre za tisti nenormalni spoj misticizma na eni in največje posvetnosti na drugi strani, celo pozitivno delo. Kar je napisal zoper resnico o Bogu, odrešenju in nadnaravnem svetu ter zoper religiozne vrednote sploh, je obžalovanja vredno in nam ni razumljivo — seveda ne pozabljamo pri tem, da marsikateri hlapec, kakor nam je povedal Kristus, v tem ali onem pogledu po volji Očeta tudi opravlja božje delo na zemlji, čeprav Očeta noče priznavati. To je že tajnost Stvarnikova, ki ve, da se njegov človek moti, dokler stremi in da se mnogi motijo tem bolj, čim bolj streme — nevede in nehote k Njemu samemu.

FRANC TERSEGLAV

JANEZ EVANGELIST KREK*

Jurčecov Krek je prvo delo slovenske politične literature, ki bistvo tako Krekove osebnosti kakor njegovega dela skuša dojeti s prave strani, je pravilno postavilo njegov osebni problem in problem njegove dobe ter ga skuša vrednotiti z nekega objektivnega stališča (to je s »celotnega slovenskega narodnostnega vprašanja«, kakor ga imenuje avtor), ki v izvestnem oziru sega nad Kreka in njegov čas ter njegovo strankarsko opredelitev.

Take vrste študija nam je bila gotovo zelo potrebna in le čuditi se moramo, da smo tako pozno zanje dozoreli pa da je celo še sedaj ostala brez močnejšega odmeva. Zakaj, kar se je o početniku krščanskosocialnega ljudskega gibanja v našem narodu pa o tej njegovi tvorbi pisalo do Jurčeca, je golo apologetiziranje, ki izvira iz brezkritičnega poenačevanja z njim, ki je bilo za prodor njegovih idej svojčas nujno potrebno in važno, danes pa bi pomenilo brezplodno zastajanje in omrtvenje duha, ki je bil samo življenje, gibanje in rast in ki sam zahteva od nas, da odkrijemo njegova notranja nasprotja, nedoslednosti in odnosnosti, da na taki kritični podlagi premagamo, kar je bilo na njem nepopolnega, in dovršimo, česar sam ni dognal, takó da rešimo, kar je v njem brezpogojno vrednega, v bodočnost kot klico nadaljnjega napredka, ne pa samo kot občudovanja vreden mrtev inventar. Menda se razume samo po sebi, da se po taki analizi Krek pokaže veliko večjega, nego se zrcali iz dobro mišljenih slavospevov (ki so ga nehote celo izmaličili, ker absolutizirajo stvari, katerim gre samo odnosna vrednost) — in Jurčec je izvrsten analizator, ki pa je znal obenem tudi intuitivno zajeti Krekovo brezbrežno široko, bolj umetniško-ustvarjajočo nego politično-preračunajočo in silovito čustveno naravo, ki je v svoji ogromni in bogati razsežnosti, kakor pravi temu Jurčec, z lahkoto šla preko svojih lastnih nasprotij ter »sredinskih rešitev«, ki so za Kreka v marsičem res značilne, kakor je Jurčec prav pogodil, in bi bile res deloma tragične, ako bi bil Krek, ki je kljub svojemu teocentrizmu neomajljivo verjel vase in v

* Jurčec: *Krek*. Založba Hram, Ljubljana, 1935.